

Dariusz Magier

(Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach)

Koszty utrzymania partii komunistycznej w województwie białkopodlaskim (1975–1989)

*Maintenance Costs of a Communist Party in Biała Podlaska Voivodeship
(1975–1989)*

STRESZCZENIE

Przedmiotem opracowania są materialne koszty, jakie naród polski poniósł wskutek zainstalowania partii komunistycznej przy władzy w Polsce po II wojnie światowej. Artykuł, poza wymierną sferą wydatkowania środków na poszczególne przejawy działalności Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, odzwierciedla rolę, jaką pełniła ona w Polsce w okresie powojennym. Na finanse partii komunistycznej składały się oczywiście składki członkowskie, jednak zaspokajały one potrzeby PZPR-owskiej biurokracji w minimalnym stopniu. W rzeczywistości była ona finansowana przede wszystkim z budżetu państwa poprzez system dotacji i subwencji pokrywających jej wydatki, poza tym m.in. z umarżanych pożyczek Narodowego Banku Polskiego, stuprocentowych ulg w składkach na ZUS od wynagrodzeń pracowniczych aparatu partyjnego, bezpłatnej pracy żołnierzy służby zasadniczej czy tzw. czynów partyjnych. Zważywszy na wielkość i wszechobecność struktury PZPR w skali kraju były to kwoty niebagatelne. Celem artykułu jest przedstawienie elementów składających się na wydatki finansowe organizacji partyjnej na przykładzie województwa białkopodlaskiego i próba obliczenia całości kosztów jej materialnego utrzymania przez Polaków w omawianym okresie.

Słowa kluczowe: Biała Podlaska, finanse, komunizm, partia, PZPR

Przedmiotem niniejszego opracowania są te mniej istotne koszty, jakie naród polski poniósł wskutek zainstalowania i utrzymywania partii komunistycznej przy władzy w Polsce po II wojnie światowej – koszty materialne. Poza sferą wymierną, wydatkowanie środków na poszczególne przejawy jej działalności świetnie odzwierciedla rolę, jaką zarówno w postaci Polskiej Partii Robotniczej, jak i Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej pełniła ona w Polsce w okresie powojennym. Na finanse partii

komunistycznej składały się oczywiście, jak w każdej organizacji, składki członkowskie, jednak zaspokajały one potrzeby PZPR-owskiej biurokracji w minimalnym stopniu. W rzeczywistości była ona finansowana przede wszystkim z budżetu państwa poprzez system dotacji i subwencji pokrywających jej wydatki, poza tym m.in. z umarzanych pożyczek Narodowego Banku Polskiego, stuprocentowych ulg w składkach na ZUS od wynagrodzeń pracowniczych aparatu partyjnego, bezpłatnej pracy żołnierzy służby zasadniczej czy tzw. czynów partyjnych¹. Zważywszy na wielkość i wszechobecność struktury PZPR w skali kraju, były to kwoty niebagatelne. Celem artykułu jest przedstawienie elementów składających się na wydatki finansowe organizacji partyjnej na przykładzie województwa białkopodlaskiego i próba obliczenia całości kosztów jej materialnego utrzymania przez Polaków na tym terenie w omawianym okresie.

Człowiek, który nawet pamięta okres „dyktatury proletariatu”, ale funkcjonował poza strukturą PZPR, nie zdaje sobie sprawy z rozmiaru sieci organizacyjnej partii komunistycznej, która ciasno opłatała niemalże każdą sferę społecznego życia. Jej wszechobecność obserwowana z zewnątrz przywodzi na myśl skomplikowaną machinę organizacyjną z różnymi elementami powiązanymi systemem wzajemnych relacji. Na system ten w Białkopodlaskiem składały się: Komitet Wojewódzki (KW), rejonowe ośrodki pracy partyjnej (ROPP; od 1982), komitety miejskie (KM), miejsko-gminne (KMG), gminne (KG), zakładowe (KZ) oraz podstawowe organizacje partyjne (POP), oddziałowe organizacje partyjne (OOP). Było to około tysiąca bardziej lub mniej czynnych komórek komunistycznej partii, które brały udział w zarządzaniu życiem społeczeństwa. Utrzymanie takiej struktury musiało generować koszty.

KW PZPR w Białej Podlaskiej powołano 1 czerwca 1975 r., równoległe do utworzonego wtedy województwa białkopodlaskiego, w składzie którego znalazły się północno-wschodnie tereny dawnego województwa lubelskiego (powiaty: bialski, większość parczewskiego i radzyński) oraz południowo-wschodnia część dawnego województwa warszawskiego (powiat łosicki). Obszar województwa białkopodlaskiego obejmował 5353 km² (1,7% powierzchni Polski), co pod względem wielkości plasowało je w grupie najmniejszych. W jego granicach znajdowało się 6 miast (Biała Podlaska, Łosice, Międzyrzec Podlaski, Parczew, Radzyń Podlaski, Terespol) i 35 gmin wiejskich. Teren zamieszkiwało 280 tys. ludzi (0,8% ludności Polski), z czego 69 tys. w miastach. Obszar ten miał charakter wybitnie rolniczy i był zaliczany do ważniejszych producentów żywności w kraju. Przeważały nieduże chłopskie gospodarstwa rodzin-

¹ Szerzej zob. D. Stola, *Finanse PZPR w jej ostatnich latach*, „Więź” 2000, 3, s. 132–149.

ne, które obejmowały 94% wszystkich gruntów rolnych województwa². W skład KW wchodził członkowie komitetów powiatowych, a koordynacją wszystkich działań związanych z tworzeniem nowych instancji terenowych i obsługującego ich aparatu zajął się Wydział Organizacyjny KC.

Organizację partii komunistycznej w województwie białkopodlaskim w czerwcu 1975 r. tworzyło 14 657 członków i kandydatów PZPR, działających w 862 POP-ach, których funkcjonowaniem kierował KW, 3 KM, 3 KMG i 35 KG³. Struktura organizacyjna PZPR w województwie przedstawiała się zatem następująco: a) POP-y (zakładowe, wiejskie, terenowe) podlegające KG, KM lub KMG; b) organizacje gminne i miejskie podlegające bezpośrednio KW w Białej Podlaskiej. Liczba POP-ów, tych najmniejszych komórek PZPR, nie była stała. Okresem największego ich rozkwitu były lata 1979–1980 (ponad 960), po czym ich liczba spadła w latach 1981–1985 w związku z kryzysem politycznym związanym z pojawieniem się ruchu solidarnościowego i wprowadzeniem stanu wojennego (do nieco ponad 900 w 1983), by w latach 1987–1989 osiągnąć stałą liczbę ok. 950. Podobnie kształtowała się liczba członków partii komunistycznej w województwie białkopodlaskim – szczytem upartyjnienia był rok 1979 (19 658 członków i kandydatów PZPR). Po okresie odrodzenia narodowego z lat 1980–1981 ich liczba spadła radykalnie i już do końca lat osiemdziesiątych XX w. nie przekroczyła 14 tys., co oznaczało spadek poniżej poziomu sprzed powstania województwa⁴.

Dla ułatwienia działalności w zakresie spraw ewidencyjno-organizacyjnych teren województwa podzielony był na rejony partyjne, takie jak: Biała Podlaska, Łosice, Parczew, Radzyń Podlaski. Ich istnienie wiązało się z zaszłościami organizacyjnymi z okresu podziału państwa sprzed reformy administracyjnej z 1975 r. Po likwidacji powiatów kompetencje komitetów powiatowych partii w zakresie prowadzenia akt osobowych oraz ewidencji członków i kandydatów zostały formalnie zniesione, zaś funkcje te przejęły referaty ewidencyjne w wydziałach organizacyjnych komitetów wojewódzkich. Faktycznie jednak środki ewidencyjne pozostawiono w miastach, które były siedzibami komitetów powiatowych i dla ich

² Zob. D. Magier, *Lata 1980–1981 w województwie białkopodlaskim. Wybór teleksów Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej*, Radzyń Podlaski 2006, s. 20.

³ I. Caban, *Zapis trzech dziesięcioleci PZPR w województwach: białkopodlaskim, chełmskim, lubelskim i zamojskim w latach 1948–1978*, Lublin 1978, s. 235.

⁴ D. Magier, *System biurokratyczny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w województwie białkopodlaskim w latach 1975–1990*, Siedlce 2013, s. 23. Warto zwrócić uwagę na bardzo niskie upartyjnienie ludności województwa białkopodlaskiego, które nawet w okresie największego rozwoju organizacyjnego partii komunistycznej w 1979 r. ledwo przekroczyło 7%, po 1981 r. spadło poniżej 5% i na tym poziomie utrzymywało się do końca istnienia PRL.

obsługi powołano rejony ewidencji partyjnej, choć pod względem organizacyjnym były komórkami wchodzącymi w skład struktury komitetów wojewódzkich⁵.

Władzę zwierzchnią zarysowanego powyżej wojewódzkiego systemu partii komunistycznej stanowiła Konferencja, którą zwoływano zwykle co 2 lata. Delegatami nań były osoby wybrane przez odpowiednie konferencje gminne i miejskie. Pracą Konferencji kierowało prezydium wybierane w jawnym głosowaniu. Teoretycznie uprawnienia Konferencji były bardzo duże: miała powoływać członków KW oraz podejmować uchwały wyznaczające cele i zadania partii na terenie całego województwa. W rzeczywistości jej rolę ograniczał fakt, że rzeczywisty głos miały KC i terenowe organy partii wyznaczające kandydatów na konkretne funkcje. Praktycznie nie zdarzało się, by poparcie w głosowaniu uzyskiwały osoby zgłoszone z sali. Konferencje przebiegały rutynowo, według z góry ustalonego schematu⁶. W okresie między konferencjami najwyższą władzą PZPR był KW.

Uciekając od funkcjonowania organizacji partii komunistycznej, która jest już doskonale opisana w literaturze, do zagadnienia zarysowanego tytułem artykułu, należy na wstępie przestrzec, że w żaden sposób nie można odnosić istoty współczesnego demokratycznego systemu politycznego, dzisiejszych, utrzymywanych z budżetu państwa partii (nawet przy zastosowaniu tego samego, co wówczas podziału ludzi partii na aparat i aktyw) do systemu politycznego PRL. Umasowienie partii komunistycznej i jej „kierownicza rola” w państwie usankcjonowana konstytucyjnie służyło skarbu narodowemu kosztowały. Prześledźmy rodzaje tych kosztów na podstawie budżetu KW PZPR w Białej Podlaskiej, który zawierał w sobie koszty utrzymania struktury partii komunistycznej w całym województwie.

Budżet KW, obejmujący wszystkie wydatki osobowe i rzeczowe partii na terenie województwa, opracowywany był na podstawie decyzji Sekretariatu Komitetu Centralnego⁷. Nadzór nad jego realizacją spoczywał na

⁵ K. Paszek, P. Snoch, *Akta rejonów ewidencji partyjnej w zasobie Archiwum Państwowe-go w Katowicach*, w: *Partia komunistyczna w Polsce. Struktury – Ludzie – Dokumentacja*, red. D. Magier, Lublin–Radzyń Podlaski 2012, s. 628–630.

⁶ S. Drabik, „Mikroświat”. *Komitet Wojewódzki PZPR w latach 1956–1975*, w: *Władza w PRL. Ludzie i mechanizmy*, red. K. Rokicki, R. Spałek, Warszawa 2011, s. 125–126.

⁷ Preliminarze budżetowe KW PZPR obejmujące całą organizację partyjną w województwie ustalane były we współpracy z KC, jednakże z reguły w ciągu danego roku budżetowego kilkakrotnie wysokość wydatków powiększana była o kolejne dotacje płynące za pośrednictwem KC. W momencie powstania KW PZPR w Białej Podlaskiej ustalono jego budżet na drugą połowę 1975 r. na 6 340 000 zł, jednakże do końca roku powięk-

I sekretarzu KW, zaś wykonawcą był Wydział Ogólny KW, który dokonywał wydatków na działalność partyjną w ramach przyznanych przez KC limitów budżetowych. Czynności pomocnicze w zakresie obsługi finansowej instancji pierwszego stopnia wykonywali również rejonowi inspektorzy ds. składek partyjnych. Wykonanie budżetu KW podlegało kontroli Wojewódzkiej Komisji Rewizyjnej, Centralnej Komisji Rewizyjnej oraz Wydziału Ogólnego KC⁸.

Na budżet partii komunistycznej w województwie białkopodlaskim składały się zatem:

- 1) płace, wynagrodzenia i świadczenia,
- 2) propaganda,
- 3) szkolenia,
- 4) wydatki organizacyjne (koszty podróży, diety, zebrania i narady),
- 5) wydatki kancelaryjne,
- 6) koszty ogólne (wydatki reprezentacyjne i konsumpcyjne, prenumerata gazet i czasopism),
- 7) utrzymanie budynków,
- 8) utrzymanie środków lokomocji,
- 9) zakup inwentarza i kapitalne remonty⁹.

Analiza wydatków na wymienione wyżej pozycje wykazuje, że ponad trzy czwarte wydatków stanowiły dwie sfery budżetowe: płace, wynagrodzenia i świadczenia (50%) oraz zakupy ruchomości i remonty (28%). Na resztę wydatków składały się: wydatki organizacyjne (6%), utrzymanie budynków (4%), szkolenia (4%), wydatki kancelaryjne (3%), utrzyma-

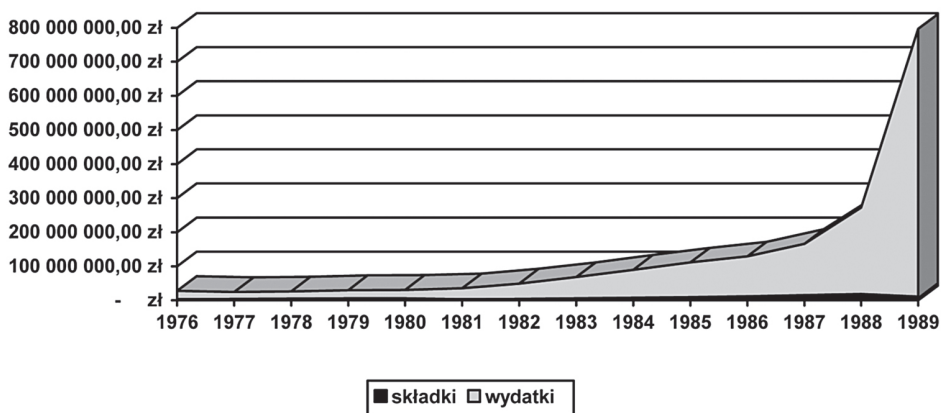
---

sano go jeszcze 13 razy o kolejne dotacje z 25 czerwca (1 357 000 zł), 11 lipca (100 000 zł), 12 lipca (200 000 zł), 4 sierpnia (10 000 zł), 14 października (210 000 zł), 21 października (1 720 000 zł), 26 listopada (324 000 zł), 2 grudnia (3000 zł), 15 grudnia (606 000 zł), 20 grudnia (300 000 zł), 29 grudnia (7000 zł), 31 grudnia (500 000 zł i 97 000 zł). Również 31 grudnia zmniejszono z kolei budżet KW o 50 000 zł. W ten sposób budżet struktur partii w województwie białkopodlaskim w 1975 r. został powiększony kolejnymi dotacjami niemal o 85% do kwoty 11 724 000 zł. Wynikało to zapewne z niedoszacowania wydatków nowo powoływanego KW, jednakże również w latach późniejszych w trakcie roku budżetowego otrzymywano dodatkowe subwencje, np. w 1985 r. było to 5 transz na ogólną sumę 4 012 000 zł, co powiększało budżet o niemal 5%. Archiwum Państwowe w Lublinie Oddział w Radzynie Podlaskim [dalej: APL O/Radzyn], Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Białej Podlaskiej [dalej: KW PZPR Biała Podlaska], sygn. 474, *passim*; sygn. 758, s. 60.

⁸ Zob. D. Magier, *Czynnik finansowy funkcjonowania organizacji partii komunistycznej w województwie białkopodlaskim w latach 1975–1989*, w: *Dzieje biurokracji*, t. 6, red. T. Bykowska, A. Górak, G. Smyk, Lublin 2016, s. 713.

⁹ APL O/Radzyn, KW PZPR Biała Podlaska, sygn. 747, s. 13–15, Preliminarz budżetowy Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Białej Podlaskiej na II półrocze 1975 r.

nie pojazdów (3%), wydatki na propagandę (1%), koszty ogólne (1%)¹⁰. Jedynymi pozabudżetowymi środkami utrzymania partii spoza Skarbu Państwa były składki członkowskie, które nawet w szczytowym okresie liczebności partii (koniec lat siedemdziesiątych XX w.) nie pokrywały w województwie białskopodlaskim więcej niż 25% wydatków. Po kryzysie politycznym z lat 1980–1982 ich udział w wydatkach KW PZPR w Białskopodlaskiem oscylował wokół 10%, by w drugiej połowie lat osiemdziesiątych spaść poniżej 5%¹¹ (zob. wykres 1).

Wykres. 1. Wpływy ze składek partyjnych na tle ogółu wydatków budżetowych PZPR w województwie białskopodlaskim w latach 1976–1989

Źródło: Obliczenia własne na podstawie bilansów KW PZPR w Białej Podlaskiej, APL O/Radzyń, KW PZPR Biała Podlaska, sygn. 748–760; Archiwum Akt Nowych w Warszawie [dalej: AAN], Polska Zjednoczona Partia Robotnicza Komitet Centralny [dalej: PZPR KC], sygn. XXX/8–9.

Jak już wspomniano, połowę wydatków na utrzymanie struktury pochłaniały koszty pracy aparatu partyjnego, za czym krył się stały wzrost liczby etatowych pracowników partii komunistycznej w województwie – od 157 etatów w 1976 r. do 202 w 1988 r. Trzeba dodać, że dotyczył on przede wszystkim grupy pracowników politycznych (31%). W grupie pracowników administracyjno-technicznych wzrost zatrudnienia w tym okresie wyniósł jedynie 5%¹². KW PZPR w Białej Podlaskiej był pracodawcą wszystkich etatowych pracowników partii komunistycznej na terenie

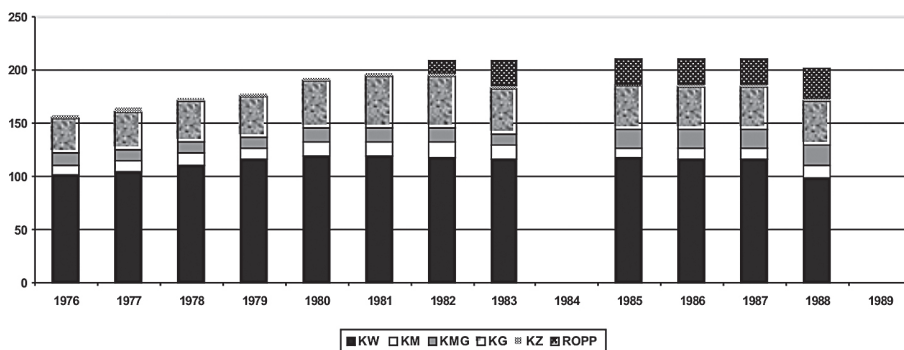
¹⁰ D. Magier, *Czynnik finansowy*, s. 717.

¹¹ *Ibidem*, s. 720.

¹² *Ibidem*, s. 718.

województwa. Najwięcej osób zatrudnionych było w samym KW (od 99 do 119), następnie w KG (32–48), KMG i KM (10–15), wreszcie w KZ (2–3). W momencie powołania ROPP zatrudniały one na terenie województwa od 12 do 28 osób. Najwięcej pracowników zatrudniała białkopodlaska PZPR w 1987 r. – 211, najmniej w pierwszych latach po utworzeniu województwa (zob. wykres 2).

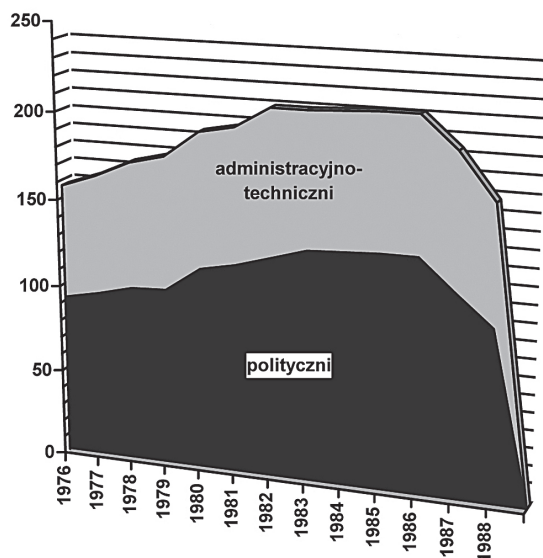
Wykres 2. Pracownicy etatowi partii komunistycznej w województwie białkopodlaskim w latach 1976–1989

Źródło: Obliczenia własne na podstawie bilansów KW PZPR w Białej Podlaskiej, APL Radzyń, KW Biała Podlaska, sygn. 748–760; AAN, PZPR KC, sygn. XXX/8–9. Brak danych dla lat 1984 i 1989.

Na dochód pracownika partii komunistycznej składały się: płace zasadnicze, dodatki specjalne dla pracowników politycznych, dodatki za wysługę i trzynasta pensja, ale do tego dochodzić mogły świadczenia pracownicze odpowiadające warunkom pracy i płacy w PRL, takie jak: dopłaty za godziny nadliczbowe, dopłaty za prace zleczone i zastępstwa, nagrody, odprawy, zapomogi, stypendia dla słuchaczy szkół partyjnych, dodatki do płac pracowników zwolnionych z aparatu partyjnego, świadczenia z tytułu ubezpieczenia społecznego, fundusz mieszkaniowy, dopłaty do wczasów i kolonii dla dzieci, organizowanie wypoczynku w dni wolne, działalność kulturalno-oświatowa, dopłaty do wyżywienia, zakładowa opieka lekarska, ekwiwalent za odzież roboczą i ochronną, posiłki regeneracyjne, środki bhp itp.¹³. Analizując listy płac partii komunistycznej w Białkopodlaskiem, można stwierdzić, że praca w PZPR mogła stanowić sposób na utrzymanie na przyzwoitym poziomie materialnym, a do

¹³ Odnośnie do charakteru pracy w partii komunistycznej w tym okresie zob. np.: D. Magier, *Pracownicy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w świetle przepisów Biura Politycznego Komitetu Centralnego z 1983 r.*, „Komunizm: System – Ludzie – Dokumentacja” 2012, 1, s. 89–100, www.komunizm.net.pl.

tego należało doliczyć rozliczne korzyści, które można domniemywać w przypadku znajdowania się blisko najważniejszego wówczas ośrodka decyzyjnego. Jeśli chodzi o zarobki, to w latach siedemdziesiątych XX w. oscylowały one wokół 150% średniej krajowej i chociaż znacznie spadły w latach osiemdziesiątych, to jednak nigdy poniżej średniej krajowej. Na terenie województwa białkopodlaskiego, typowo rolniczego, o niskim uprzemysłowieniu i niewielkich możliwościach kariery zawodowej, praca w aparacie partyjnym pod względem finansowym mogła być atrakcyjna¹⁴.

Wykres 3. Kształtowanie się liczby etatowych pracowników partii komunistycznej w województwie białkopodlaskim w latach 1976–1988 w podziale na pracowników politycznych i administracyjno-technicznych

Źródło: Obliczenia własne na podstawie bilansów KW PZPR w Białej Podlaskiej, APL Radzyń, KW Biała Podlaska, sygn. 748–760; AAN, PZPR KC, sygn. XXX/8–9.

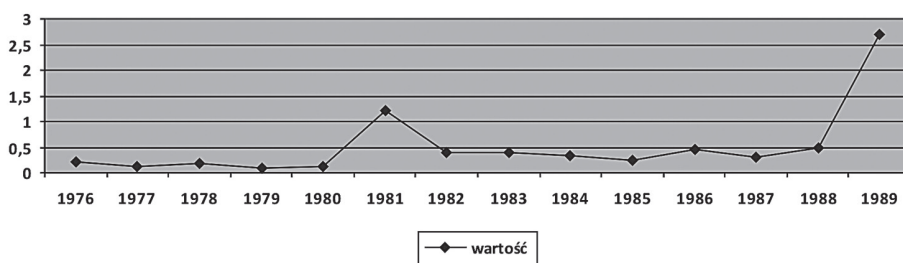
Wykazywane przez KW PZPR w Białej Podlaskiej dochody budżetowe, poza środkami ze Skarbu Państwa i składkami, wskazują jedynie na „wpływy różne” oraz „wpływy ze sprzedaży inwentarza”. Pod tymi terminami kryły się usługi wykonywane przez biurowość komunistyczną (usługi powielarni, motoryzacyjne itp.) oraz wyprzedaż majątku (urządzenia biurowe, części samochodowe, pojazdy itp.). Nie były to sumy znaczące w budżecie partii komunistycznej w województwie, oscylowa-

¹⁴ Więcej w: D. Magier, *System biurokratyczny*, s. 127–130.

ły od 0,10% do 2,70% (zob. wykres 4). Warto przy tym zwrócić uwagę na wzrost sprzedaży majątku w okresie niepewności politycznej (rok 1981) oraz w latach 1986–1989, co może oznaczać wzmożenie wyprzedaży „majątku” PZPR pod koniec jej istnienia.

Termin „majątek PZPR” powinno się właściwie pisać w cudzysłowie. Mimo że partia komunistyczna nie posiadała osobowości prawnej, a więc zgodnie z prawem nie mogła mieć wyodrębnionego majątku, już w okresie PPR rozpoczęła przejmowanie nieruchomości na potrzeby swoich komitetów, z reguły bez żadnego postępowania prawnego, na zasadzie konfiskat i wywłaszczeń, zaś pozostały majątek nabywany był przez PZPR ze środków budżetu państwa. Dotyczyło to również budowy nowych obiektów. Jeśli chodzi o województwo białskopodlaskie to partia komunistyczna posiadała tu biurowiec, powielarnię, stołówkę i garaże z 20 boksami w Białej Podlaskiej (pod koniec lat osiemdziesiątych wybudowano nową siedzibę dla KW), biurowce w Radzynie Podlaskim i Parczewie oraz ośrodek wypoczynkowy w Serpelicach nad Bugiem z 6 domkami letniskowymi (ogólna wartość nieruchomości na koniec lat osiemdziesiątych XX w. to ok. 60 mln zł). Najwartościowsze ruchomości stanowiły auta: pod koniec istnienia PZPR było to 11 samochodów, takich jak: fiat 125p, FSO 1500, polonez, żuk i nysa (wartości ok. 10 mln zł). Wśród pozostałych ruchomości warto również wskazać maszyny i urządzenia telekomunikacyjne (3 mln zł), urządzenia poligraficzne (1,5 mln zł), maszyny do pisania i urządzenia biurowe (0,5 mln zł) oraz maszyny i urządzenia gospodarcze (250 tys. zł). Wartość majątku partii komunistycznej w województwie białskopodlaskim, wywłaszczonego i nabytego z budżetu państwa, pod koniec jej istnienia można zatem wycenić na ok. 75 250 tys. zł¹⁵.

Wykres 4. Procentowy udział dochodów własnych w budżecie partii komunistycznej w województwie białskopodlaskim w latach 1976–1989

Źródło: Obliczenia własne na podstawie bilansów KW PZPR w Białej Podlaskiej, APL O/Radzyn, KW Biała Podlaska, sygn. 748–760; AAN, PZPR KC, sygn. XXX/8–9.

¹⁵ APL O/Radzyn, KW PZPR Biała Podlaska, sygn. 758, s. 71–73.

Przejdźmy teraz do ukazania wielkości sum przekazywanych na utrzymanie i działalność PZPR w województwie białkopodlaskim wprost z budżetu państwa. W bilansach księgowych pozycja ta figuruje w dziale dochodów budżetowych pod hasłem „subwencje budżetowe”. Ich wielkość zaprezentowano w tabeli 1. Obserwowany radykalny wzrost sum, począwszy od 1981 r., spowodowany był oczywiście poziomem inflacji związanej z kryzysem gospodarczym niewydolnej gospodarki PRL, niemniej jednak – jak już wspomniano – rozrost aparatu biurokratycznego i zatrudnienia powodował także zapotrzebowanie na coraz większe środki budżetowe. Toteż nic dziwnego, że w latach 1979–1981, 1983–1985 oraz 1987–1989 wzrost budżetu przewyższał poziom, który wynikałby z prostego przelicznika spowodowanego wzrostem inflacji¹⁶. Ogółem na utrzymanie i działalność partii komunistycznej w województwie białkopodlaskim (1975–1989) wydatkowano z budżetu państwa ponad 1721 mld zł. Jeśli dodamy do tego majątek białkopodlaskiej PZPR, to otrzymamy sumę 1 797 030 114 zł, której dzisiejsza siła nabywcza wynosiłaby niemal 63 mln zł¹⁷. Podkreślimy, że obliczenia te dotyczą jednego z najmniejszych województw PRL, z najsłabiej rozbudowaną strukturą partyjną, zwłaszcza w zakresie POP-ów i KZ-ów, co zarysowuje obraz kosztów finansowych, jakie ponieśli Polacy na rzecz partii komunistycznej.

Machina biurokratyczna partii komunistycznej, jej wszechobecność na każdym odcinku życia społecznego i zadania, jakie wykonywała w systemie politycznym PRL, były zauważane ówczesnie i od lat stanowią przedmiot badań. Nie zawsze zastanawiano się nad finansową stroną funkcjonowania PPR/PZPR. Preliminarze budżetowe i bilanse, jako typ dokumentacji kancelaryjnej, stanowią świetne źródło do wnikliwych badań nad składowymi wydatków finansowych na poszczególne sfery

¹⁶ D. Magier, *Czynnik finansowy*, s. 714.

¹⁷ Wyliczono za pomocą kalkulatora obliczającego wartość nabywczą określonej kwoty z wybranego roku poprzez przemnożenie jej przez coroczną stopę inflacji, <http://banknotypolskie.pl/kalkulator/> [dostęp: 30 III 2016]. Wielkość ta oznacza sumę przekraczającą współczesne roczne dotacje i subwencje z budżetu państwa na wszystkie partie polityczne w Polsce uczestniczące w demokratycznym systemie politycznym. Dla przykładu partia rządząca po wyborach w 2015 r. może liczyć na niecałe 20 mln zł rocznie, L. Rudziński, *Wybory 2015: partie otrzymają prawie 60 mln złotych subwencji*, „Polska The Times”, wydanie internetowe z 27.10.2015, <http://www.polskatimes.pl/arttykul/9034094,wybory-2015-partie-otrzymaja-prawie-60-mln-zl-subwencji-pis-dostanie-ok-185-mln-zl,id,t.html> [dostęp: 30 III 2016]. Roczny koszt utrzymania całej partii komunistycznej w Polsce w latach osiemdziesiątych XX w. przewyższał nawet 20-krotnie dzisiejsze subwencje na partie polityczne w Polsce, D. Stola, *op. cit.*, za: wydanie internetowe: http://www.wiecz.pl/czasopismo/sz,czasopismo_szczegoly,id,32,art,2479 [dostęp: 30 III 2016].

Tabela 1. Środki budżetowe przeznaczane na utrzymanie partii komunistycznej w województwie białkopodlaskim w latach 1975–1989

Rok	Wydatki
1975	11 724 000
1976	24 420 679,41
1977	20 463 369,80
1978	20 557 016,68
1979	24 324 187,62
1980	24 810 916,80
1981	31 479 807,44
1982	41 935 994,88
1983	62 369 267,10
1984	81 692 222*
1985	101 015 178
1986	109 851 799
1987	150 742 100
1988	252 667 257
1989	763 726 319
Ogółem	1 721 780 114,73

* Nie zachował się bilans budżetu KW PZPR w Białej Podlaskiej za 1984 r. Podana informacja stanowi uśrednione dane z lat 1983 i 1985.

Źródło: Bilanse KW PZPR w Białej Podlaskiej, APL O/Radzyń, KW Biała Podlaska, sygn. 747–760; AAN, PZPR KC, sygn. XXX/8–9.

funkcjonowania PZPR. Nie tylko doskonale syntetyzują niebagatelną rozpiętość działań partii na terenie województwa i ukazują, na które z nich kładziony był w poszczególnych okresach największy nacisk organizacyjny (a co za tym idzie – również finansowy), ale także dają wyobrażenie o wymiernych, ogromnych materialnych kosztach funkcjonowania tej obcej dla znakomitej większości narodu struktury politycznej, jakie musieli ponosić Polacy przez cały czas istnienia PRL. Warto na nie zwrócić uwagę, rozpatrując efekty niemal półwiecza rządów komunistycznych w Polsce.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Akt Nowych:

Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, sygn. XXX/8–9.

Archiwum Państwowe w Lublinie Oddział w Radzynie Podlaskim:

Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Białej Podlaskiej, sygn. 474, 747–760.

Opracowania

- Caban I., *Zapis trzech dziesięcioleci PZPR w województwach: białkopodlaskim, chełmskim, lubelskim i zamojskim w latach 1948–1978*, Lublin 1978.
- Drabik S., „Mikroświat”. *Komitet Wojewódzki PZPR w latach 1956–1975*, w: *Władza w PRL. Ludzie i mechanizmy*, red. K. Rokicki, R. Spałek, Warszawa 2011.
- Magier D., *Czynnik finansowy funkcjonowania organizacji partii komunistycznej w województwie białkopodlaskim w latach 1975–1989*, w: *Dzieje biurokracji*, t. 6, red. T. Bykowska, A. Górak, G. Smyk, Lublin 2016.
- Magier D., *Lata 1980–1981 w województwie białkopodlaskim. Wybór teleksów Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, Radzyń Podlaski* 2006.
- Magier D., *Pracownicy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w świetle przepisów Biura Politycznego Komitetu Centralnego z 1983 r.*, „Komunizm: System – Ludzie – Dokumentacja” 2012, 1.
- Magier D., *System biurokratyczny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w województwie białkopodlaskim w latach 1975–1990*, Siedlce 2013.
- Paszek K., Snoch P., *akta rejonów ewidencji partyjnej w zasobie Archiwum Państwowego w Katowicach*, w: *Partia komunistyczna w Polsce. Struktury – Ludzie – Dokumentacja*, red. D. Magier, Lublin–Radzyń Podlaski 2012.
- Rudziński L., *Wybory 2015: partie otrzymają prawie 60 mln złotych subwencji*, „Polska The Times”, wydanie internetowe z 27 X 2015, <http://www.polskatimes.pl/artukul/9034094,wybory-2015-partie-otrzymaja-prawie-60-mln-zl-subwencji-pis-dostanie-ok-185-mln-zl,id,t.html> [dostęp: 30 III 2016].
- Stola D., *Finanse PZPR w jej ostatnich latach*, „Więź” 2000, 3.

ABSTRACT

The following study includes financial costs that the Polish nation had to bear after World War II, when the communist party established itself by the Polish authority. The article does not only present the way significant resources were allocated to the Polish United Workers' Party's activity, but, additionally, illustrates the role it played in the post-war Poland. Money for the party's budget came from membership fees, however, it was enough to merely meet PUWP's basic bureaucratic expenses. In fact, the financing was provided mainly from the state budget in a form of subsidies and subventions that covered the party's operation. Among others the resources included the National Bank of Poland's remitted loans, hundred per cent reliefs in social security fees from communist employees' salaries, free-of-charge compulsory military service or so-called subbotniks. These were substantial sums of money considering the magnitude and omnipresence of the PUWP in the country. The article aims to reveal the communist party's sources of funding based on the apparatus operating within the Biała Podlaska Voivodeship and attempts to estimate its total maintenance costs incurred by the Polish in the aforementioned period.

Key words: Biała Podlaska, finances, communism, party, PUWP

NOTA O AUTORZE

Dariusz Magier (ur. 1971) – archiwista i historyk, doktor habilitowany nauk humanistycznych, profesor nadzwyczajny w Instytucie Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, kierownik Zakładu Archiwistyki. W latach 1997–2016 kierownik radzyńskiego Oddziału Archiwum Państwowego, obecnie dyrektor lubelskiego Oddziału IPN. Zainteresowania badawcze: archiwistyka, kancelaria XX–XXI w., dzieje komunizmu.

Redaktor naczelny „Radzyńskiego Rocznika Humanistycznego”, z-ca redaktora naczelnego „Wschodniego Rocznika Humanistycznego”, członek stałego Sekretariatu Międzynarodowego Sympozjum Dziejów Biurokracji.